

Janja Vollmaier Lubej

Esej o evropski rumeni štorcklji, ki pleše egoističnim izbrancem¹

Pred časom sem v enem od madžarskih mest srečala znanca. Ne povsem naključno, četudi je najina napotitev tja vendarle bila povsem naključna. Šlo je za prijetno srečanje učiteljev maternega jezika, Hrvata v srednjih letih, že malce zgubanega, še bolj suhega kot poprej, in dve desetletji mlajše Slovenke z zametki gub, na kar jo je sprva opozorila okulistka, in oba sva se drug drugega izjemno razveselila. Zares iskreno, kajti oba sva po (pre)-dolgem času vskočila v zaposlitveni sistem in postala učiteljka na univerzi. Medtem ko je moj kolega to prijetno zadolžitev že uspel proslaviti med svojimi dragimi in tudi z novimi sodelavkami – dobrodušno je iz domovine prinesel bajadere in ledene kocke –, sama praznovanja z gorenjkami nisem mogla prirediti: prehitro je namreč usoda ubrala drugačno pot in oba sva spet postala presežek v sistemu in bila iz njega izpljunjena. Bile so le skomine v mimobežni iluziji z evforičnoadrenalinsko kratko potjo tja, kjer se madžarska ravnica začne. Bil je le privid, ki me je kot tolikokrat spomnil, da je življenje v teh časih težko in sivo. Premišljevatni sem začela o stvareh, ki jih tematizira pričujoči esej.

¹Rumena štorcklja se medbesedilno nanaša na kitajsko pravljico o rumeni štorcklji, ki jo v zahvalo za gostoljubnost nariše fant Mi na steno gostiteljeve sobe. Rumena štorcklja pleše za vse, nekega dne pa lastnik čajnice prelomi obljubo, sprejme denar in čudežno štorckljo pokaže samo bogatemu uradniku, vendar štorcklja ne pleše prijazno, temveč žalostno. To je bil njen poslednji ples. Rešil jo je Mi, potem ko je zapiskal na piščal, in odšla sta v temno noč.

Globalni problem nemoralnega bogatenja drugih in sočasne naraščajoče revščine me zanima v luči individualnega in vedno me pretrese spoznanje, da posameznik v današnjem kapitalističnem svetu ni vreden nič. O tem pričajo številne zgodbe, ki so mnogokrat teme umetniških (filmskih, književnih, gledaliških) predelav. Arundhati Roy je v svojem delu *Grozljivka, imenovana kapitalizem* z ostrino in brezkompromisnostjo predstavila množico družbenih krivic v Indiji in drugod, pri čemer je poudarila, kako bogataška roka samo jemlje in krade in nikdar ne pomisli na posledice: ko avtorica opisuje Antilio, sedemnajstnadstropen tempelj najbogatejšega Indijca, ne veš, ali je ta patološka izprijenost le pokvarjena in slaba šala ali resničnost, ki si prizadeva za "prekinitev vezi z revščino in umazanijo svoje domovine in gradnjo nove civilizacije" (2015: 54). Pomislimo samo na graščino nekdanjega ukrajinskega predsednika Viktorja Janukoviča, ki je postala muzej, celo morbidno ozadje za popoln poročni dan, pri čemer se v obeh primerih sicer zastavlja kritično vprašanje o pošastih, ki so se prikradle do takšnih bogastev in postale nadljudje, a se premnogokrat izgublja kritičen uvid v veliko širši problem, kot so te palače: koliko žrtev je takšno razkošje zahtevalo. A. Roy to anomalijo preseže ravno s tem, ko se vrne k človeku, posamezniku, ki je bil zaradi požrešne roke primoran zapustiti svoj reven dom v korist velikih korporacij. Takšna družba ne vodi nikamor, takšne razredne, ekonomske, socialne neenakosti so pogubne in obsojene na propad, na padanje v brezkončna brezna, zato mi je blizu prizadevanje nekaterih držav za uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka (UTD). Ko sem o tej zamisli premišljevala in se nad njo navduševala, je bil v Večerovi prilogi V soboto objavljen članek Tanje Milakovič (16. 1. 2016) prav na to temo. Izbrani državljani Finske prejemajo 550 evrov na mesec in so del poskusne uvedbe UTD, pri čemer njihovo ekonomsko-socialno ozadje ni pomembno. Izvem, da je takšni obliki državne pomoči naklonjenih okoli 70 odstotkov prebivalstva, medtem ko bo Švica o tem vprašanju izvedla referendum (mesec dni pozneje so v ukrajinski reviji podane prej negativne refleksije Švicarjev in Švicark, kar me precej preseneti, glede na to, da nam državo večkrat predstavljajo kot *zgodno*). A vseeno je pomembno naslednje: diskusija o ekonomskih spremembah družbe, javni diskurz in vrednotenje tega vprašanja ter jasna predstavitev nekih nujnih novosti. In če je UTD v resnici pot do zmanjševanja revščine, neenakosti, potem ne vem, zakaj ga ne bi sprejeli in si ne bi zanj prizadevali. Še bolj bistveno pa je naslednje: ljudem bi se povrnila samozavest, znova bi verjeli v svoje sposobnosti in v dobro. Poleg tega nikomur ne bi padlo na misel, da bi goljufal, ko bi moral plačati domačega mojstra, in ta bi z veseljem izstavil račun,

ne da bi ga davčna blagajna k temu zavezovala. Ne bi bilo lepo živeti v takem svetu? Četudi se nikdar ne bo zgodil, bi bil že sam približek takšnim zamislil zelo lep in družba bi postala znosnejša. Samo vprašanje časa je, kdaj bo sedanja situacija počila in se razdrobila na nesestavljive drobce.

Rada bi verjela, da se bo v kratkem tudi v Sloveniji začel resen premislek o tem, da bi takšno obliko ekonomsko-socialne reorganizacije začeli izvajati vsaj poskusno. A nekako domnevam, da bosta v egoistično-izkoriščevalski maniri prevladala egoizem in nadvlada močnejših, boljših, tistih prvorazrednih, in družba se bo spet lahko razslojevala naprej v močvirnatem zakotju. Navsezadnje tudi odlična Zamenhofova ideja o esperantu, o kateri sem največ izvedela v esejih Vinka Ošlaka, ni zaživela v taki meri, da bi preglasila vse sovražnike Drugega. Ker se premiki dogajajo počasi, je vseeno vredno in dobrodošlo postaviti ideale, se za njih zavzemati, in če se od idejno-utopičnega približamo k stvarnemu, se je nekaj dobrega vendarle zgodilo.

Kako naj mi bo vseeno ob takim izračunu, zaradi katerega nekateri dopustujejo v različnih kategorijah hotelov s to razliko, da v današnjem času ne govorimo le o namestitvah v različnih hotelskih sobah in različnih vrstah počrtij in ambivalenci ter da vseeno vsi zrejo v isto sonce², temveč da danes niti sonce in druge samoumevnosti niso podane vsem enako? Kako naj mi bo vseeno ob novici izkoriščanja otrok delavcev v tovarni oblačil H&M: za 10 ur na dan in 7 dni na teden zaslužijo manj kot sto evrov, medtem ko se njihovi slovenski vrstniki brezskrbno igrajo in se učijo brati? Kako naj ostanem brezbrizna ob takih novicah: "Neko uspešno švedsko podjetje kupuje bombaž v Uzbekistanu, kjer na plantažah delajo 9-letni otroci. V času nabiranja bombaža so šole zaprte, saj morajo otroci delati na plantaži. Odraslim, med njimi so zaposleni v javnem sektorju, pa grozijo, da jim bodo znižali plače ali bodo odpuščeni. Staršem, ki otrok niso poslali na plantažo, so grozili, da njihovim otrokom ne bo dovoljeno vstopiti v srednjo šolo."?

Kdaj se je izgubil občutek za sočloveka? Thomas Piketty v *Kapitalu v 21. stoletju* navaja podatek, da bi, če bi bil svetovni proizvod in iz njega izhajajoči dohodki razporejeni docela enako, vsak prebivalec prejel 760 evrov na mesec (2015: 86–87). In še, da se svetovna neenakost giblje na premici od 150 evrov na mesec do 3000 evrov na mesec (2015: 88). Ravno tukaj je srž težave, a kaj, ko je sodobna družba v posameznika namensko vsejala egoizem – z novodobnim potrošnikom je vzpostavila nenormalno vez, še prej pa ga je v veliki

² Osrednja tema v pesmi *Brez kategorij* Gustava Januša.

meri zmanipulirala: ko si je končno lahko nekaj privoščil, mu je sporočala, da je nekaj vreden, človek s svojimi materialističnimi nagnjenji pa je samo še bolj grabil in hodil na odprtje novih in novih diskontnih trgovin, ki so mu obljubljale te in one ugodnosti. Ne nasitijo ga niti šopi reklam, kupon(čk)-ov, ki mu kakor pridnemu otroku obljubljajo lizike. Sedanjost je iz skorajda slehernega posameznika naredila novodobno potrošniško pošast, ki je v duhu lastnega zadovoljstva pozabila na ljudi iz držav v razvoju, ki za njegovo udobje garajo v nečloveških mukah, ki umirajo v večnadstropnih in slabo dograjenih tovarnah, mediji in sploh javni diskurz pa tem nedopustnostim, nepravilnostim ne posvečajo dovolj pozornosti. Seveda bi družba in ustrezne institucije morali primerno in pravično ukrepati ob vseh takih anomalijah, nikakor pa ne z nasiljem in s tem še vzbujati domačo in mednarodno javnost, ki si čez nekaj let tak primer jemlje za zgled!

Z obžalovanjem sem prebrala intervju z nekim ukrajinskim ekonomistom, ki je sicer podal nekaj zanimivih predlogov za izboljšanje domačega gospodarstva in odpravo korupcije, ki je osrednji povod za revščino v tej slovanski deželi, o katerem se veliko govori, nič pa naredi, toda za primer uspešnega lova na slednjo je predstavil, kako so v devetdesetih letih javno prenašali smrtno obsodbo dveh zaradi korupcije obsojenih generalov v Južni Koreji. Je to zgled? Nasilje vendar ne odpravi nasilja!

Nekje na poti v potrošniški kapitalizem se je izgubil človek: obnašamo se kakor razvajeni sodobni otroci, ki jih določa le še vsedovoljenost, s katero se ustvarja resnično bolezenska družba. In ti isti starši, ki zavzemajo stališče vsedovoljenosti in brisanje mej pri vzgoji lastnih otrok, sedaj tujcem, beguncem, postavljajo meje zaradi lastne razvajenosti, strahu in protestirajo kakor pogubljeni ubožci, ki so se z bali za svoj krasno-mračni svet.

V skladu z načeli psihodinamične teorije in teorije objektivnih odnosov (pojem povz. po Žvelc 2011) bi se morali obrniti k posameznikovim preteklim izkušnjam, k njegovim zgodnjim odnosom med starši in otroki. Če bi si prizadevali ustvariti zdravo okolje za posameznikov razvoj, pristne odnose med otrokom in starši ter dosledno vzgojo posameznika, ki bi spoštoval vse ljudi okoli sebe, bi to bila naložba za prihodnost, ne pa da se v družbi ustvarja delitev ljudi na sposobne in nesposobne, torej tiste nadobremenjene, ki kar naprej delajo in pozabljajo na svojo starševsko vlogo, in na tiste, ki jih ravno nedelo in kopica časa vodita v nezadovoljstvo. Postaviti bi si morali družbene norme, ki so v normalnem času bile nenapisano pravilo in jih skorajda nihče ni kršil, ne pa da vzgajamo razvajene otroke, ob tem pa zase in zanje izgublamo humanistični etos. Medtem ko starši svojim otrokom ne znajo postavljati mej, so pri postavljanju novega berlinskega zidu, ker se bojijo Drugega, prvi v vrsti. Že zdavnaj je v družbi

izgubljen razum in v ospredju so le preprosta čustva ljudskih množic. In žal mi je, da je tako, kajti otrok je v osnovi dober – on nikoli ne kaže s prstom na drugačnega, on se ne boji kač, on se veseli majhnih radosti in ni obremenjen z denarjem, odrasli pa mu vsiljujemo svoj vrednostni sistem, ki jih zaslužuje. Če tukaj, na tem mestu, ne bi zatajili, danes ne bi govorili o beguncih ali multimilijonarjih. Zato, ker bi zmagal razum in ne patološkost. V svetu, kakršnega si želim, ne bi brali grenkih, tragičnih zapisov, povezanih z begunci iz Sirije. V zvezi z vprašanjem, kaj se bo z njimi zgodilo, če bo Turčija vojaško posredovala na severu Sirije in bo na poti še več ljudi, je novinar Boštjan Videmšek (20. 2. 2016) v Sobotni prilogi zapisal, da gre za ljudi, “katerih tragedijo je med drugim povzročila tudi aktivno-pasivna politika EU. Ljudi, ki smo jih žrtvovali na oltarju lastnih interesov, in ljudi, katerih usodo smo za tri milijarde evrov ‘prodali’ Turčiji”.

Da smo od družbe, za katero se zavzemam sama, še zelo zelo daleč, priča vznesena izjava Ukrajince Andrija, “to je prava Evropa”. Andrij se je umaknil iz sence brezposelnosti v domovini in poljski stvarnosti zdaj pripoveduje o svojem (prisilnem) odhodu iz ukrajinske domovine in selitvi v sosednjo državo, kjer njega in milijone njegovih sodržavljanov legalno in nelegalno sprejema velika prijateljica in dobrotnica Poljska, ki pridnemu, marljivemu Evropejcu, ki to ni, ponuja delo, mesečno plačilo v višini okoli tristo dolarjev, prenočitev s še petimi Evropejci, ki to niso. Andrij morebiti nima časa opaziti, da se v njegovi domovini nekateri vozijo z avtomobili, ki jih on lahko gleda le v katalogih, in da njegovi rojaki kupujejo poljska stanovanja na najboljših lokacijah Krakova, Varšave in Vroclava, o katerih lahko on le sanja ali pa še to ne, saj mu je resničnost odvzela tudi sanje. Mene pa, ki sem zaradi materinstva ne nujno po svoji volji ostala doma ter imam za opazovanje ravnanj in obnašanj vseh Pokrajculjinih lisic več časa kot Andriji, Olehi, Dimjani, onesposablja misel o nepoštenem bogatenju, ubija me brezbržnost okolice, ki skrbi samo še za svoj vrt, in resnično me plaši odsotnost sočutja. Ko že nekaj let opažam, da je Evropska unija z brisanjem mej postavila le še trdnjše pregrade med vzhodom in zahodom in da mi, Slovenci, nikdar ne bomo del t. i. naprednega dela Evrope. Seveda je lepo, da imamo možnost prostega gibanja in priložnost za delo v državah Evropske unije, kar je ob katastrofalnih podatkih Zavoda za zaposlovanje in gospodarskih napovedih še kako dobrodošel privilegij, a kaj, ko ta prerašča v prisilo oziroma edino možnost. Dolgo sem živela v zmotnem prepričanju, da smo lahko te priložnosti veseli. (Vem, da bi naša družina z lahkoto spakirala kovčke in odšla kamor koli, tudi danes naša slovenskost ni pogojena z bivanjem ob reki, stoletnim mostom in zrenjem v hribovje.) Še bolj pa sem dolgo zatrdno verjela v to priložnost, ker sem nedaleč od

svoje domovine imela priložnost videti, kaj Evropa daje meni (no, v resnici mi omogoča le še prost prehod med državami, a tudi to se bo glede na zadnje dogodke najbrž kmalu spremenilo) in kaj Ukrajincem: pred sabo vseskozi vidim številno množico, ki na ukrajinsko-poljski meji skorajda obupano stoji po več ur samo zato, da bi ji strog poljski uradnik dovolil vstop v *obljubljeno deželo* samo zato, ker niso del EU in se ta do nje posledično birokratsko obnaša, skratka, postavljen je zid med *nami* in *njimi*, takšna delitev pa je nevarna in vodi v manj- in večvrednost, kar je, jasno, zelo zelo narobe. Istočasno pa se v moji domovini odvija pravi panično-akcijski triler zaradi poplave beguncev, vrhunec katerega še danes sramotno zre iz posameznih, sicer idiličnih koticov³ deželice, ki zaradi obilice dnevnopolitičnih škandalov in neperspektivne gospodarsko-ekonomske slike prav gotovo ni ena njihovih končnih destinacij. In oba primera se zgodita samo zato, ker se nihče od omenjenih ni rodil ob pravem času na pravem mestu. Je takšna delitev poštena? Dalj časa že opažam to absurdnost, to nenormalnost – in moti me. Ustvarja se vtis, da so pomembni ljudje zelo zaposleni, delajo po dvanajst ur, so supersposobni in neutrudljivi, njihove plače so visoke, nadvisoke, nenormalno visoke. Oni drugi, na senčnem bregu, delajo a) malo manj, so povprečni, sposobni, njihove plače so slabe, povprečne, nekatere malo višje od socialne podpore, b) ne delajo nič, so leni, nesposobni, počasni, v glavnem pa neustrezni kandidati za katero koli službo. Čeprav imajo ti slednji vsaj malo samozavesti še iz srečnejših časov, začenjajo verjeti, da so drugi res sposobnejši, pametnejši, boljši, lepši, primernejši ipd. Družba, ki ljudi deli na tak način, država pa pri tem dejansko sodeluje s škandali o nadpovprečno uspešnih univerzitetnih profesorjih, ki so bili za povrh še v stalni pripravljenosti in za to lepo plačani, ni civilizirana družba, sploh če ji za tako majhno število prebivalcev ni mar. Mislim, da ni daleč, ko bo prišel dan in bo slovenski ali tuji režiser posnel film o trdoživem in po sizifovsko vztrajnem Slovencu kot svojevrstnem primeru posebnosti naše države.⁴ O ekonomski in socialni neenakosti je moj popol-

³ Izkrivljena politika zmotno misli, da je postavljanje žičnatih ograj rešitev pred vstopanjem *menaših, nezaželenih* in se očitno ne zaveda, da se bodo begunci vseeno podali na *forbidden journey, verbotene Reise*, kakor se je to dogajalo v času berlinskega zidu, in da bodo cilj vseeno dosegli. Politična volja s populistično-elitističnimi prijemi in sovražno ljudstvo pa pri zavestnem oviranju vojnih prebežnikov kažejo samo svojo nehumanistično držo, v kateri je sočlovek že zdavnaj umrl.

⁴ Tukaj parafraziram ugotovitev že omenjene avtorice A. Roy v povezavi z uspešnim filmom *Revni milijonar*, v katerem je prikazan revni sloj prebivalstva kot izjemen, trdoživ in brez negativnih junakov (2015: 46).

noma neekonomski um začel premišljevat ne povsem prostovoljno. Kot že omenjeno, sem v opazovanje neenakosti na ulicah ukrajinskega Lvova, še prej pa v poljskih, z brezdomci naphanih tramvajih, po katerih se je širil neznošen, neverjetno tuj smrad, ta tujost pa se mi je zagrizla v kosti, bila v to tako rekoč prisiljena, zaradi česar je moj sicer veder pogled na življenje padal v brezna (pol)depresij. Zdrznila sem se ob pomisli, da se krivica lahko zgodi vsakemu od nas: v ukrajinskem časopisu sem prebrala, kako zlahka sta jo odnesla dva fanta, sinova vladnih uslužbencev, ki sta skupaj s še enim pokvarjencem napadla, posilila in zažgala osemnajstletnico; oba sta bila zaradi nezadostnih dokazov takoj izpuščena. In to samo zato, ker sta se rodila pravim staršem! Če družba ostro ne obsoja takih anomalij, potem to ne more biti civilizirana, napredna, uspešna družba. Sama ideal za odpravo takšnih bolnih, izprijenih dejanj in odzivov nanje (ker zame molčanje pomeni tudi tiho odobravanje nasilja) vidim v človeku. Spomnim se zapisa ameriškega pisatelja Georgea Saundersa (2013), v katerem poudarja pomen molččnosti pri soustvarjanju zasmehovanja, katerega nosilec je kot deček bil tudi sam: "Rad bi vam torej zaupal nekaj pomembnega. Tisto, kar v svojem življenju najbolj obžalujem, so ravno takšni trenutki, trenutki spodletele prijaznosti. Trenutki, ko je pred mano stal trpeč sočlovek, jaz pa sem se odzval... razumno. Zadržano. Mlačno. Morda se vam bo zdel moj poziv površinski in vsekakor ne gre za najlažjo stvar na svetu, vendar bi rekel, da ni najslabše življenjsko vodilo: Poskusite biti prijaznejši." Človek z izdelanim in trdnim moralno-vrednostnim sistemom se zaveda svojih zmot in napak ter si prizadeva biti boljši, medtem ko izprijene sodobne pošasti, ki svoja kazniva dejanja in bogastvo opravičujejo z vsedovoljenostjo in lastno sposobnostjo ter iznajdljivostjo, do soljudi ne čutijo prav nobenega sočutja. Rada bi pot k (od)rešitvi videla v človeku. V drobnem, majhnem bitju, ki raste in se razvija v prijaznem okolju, spoštljivem do vseh ljudi, jezikov, ver, never. V okolju, ki spodbuja večkulturnost. Otrok ima do vsega tega vendar pravico!

Andrij, ki sem ga omenila, še ne ve, da delo na Poljskem za 300 dolarjev na mesec in bivanje v tesnem stanovanju s še petimi sohržavljeni ni prava Evropa, kakor je zmotno prepričan. Pravi odraz Evrope se kaže v tem, da se ljudje neprostovoljno pomikajo po njej, ker jim njihova domovina ne omogoča dostojnega življenja. Prava Evropa je to, da je tak posameznik vselej samo drugorazreden, ker se žrtvuje za krušne drobtine, medtem ko njegovi sohržavljeni bogatijo. Da je humanizem umrl na smetišču zgodovine, mi pa za njegovo obuditev nismo naredili kaj dosti, priča nešteto zgodb iz ne tako oddaljene preteklosti in, kar me vznemirja še bolj, iz

sedanjosti⁵, ki jo živimo prav v tem trenutku. V zapisu Renate Salecl s pomenljivim naslovom *Namerna slepota*, ki je bil objavljen v Sobotni prilogi (2014), beremo o srhljivih dogodkih, ki so se dogajali med drugo svetovno vojno, ko so se tudi "navadni" ljudje s svojim nehumanističnim uboštvo približali pošastim: "Ko so avgusta 1938 začeli prihajati prvi zaporniki (v taborišče Mauthausen, op. a.), je večina prebivalcev preprosto pogledala stran. Nekateri pa so se celo pritoževali nad tem, da so iz svojih bivališč morali opazovati počasi umirajoče zapornike. Neka kmetica je tako pisala pismo mestnim oblastem, da jo moti, ko ustreljeni zaporniki, ki še kažejo znake življenja, včasih po več ur ležijo skupaj z mrtveci. Od oblasti je zahtevala, naj končajo to nehumano početje ali pa naj ga počnejo tam, kjer prebivalci tega ne vidijo."

Če bi se slovenski lokalci tu in tam usedli sredi svoje kuhinje, se preizprašali o nacionalizmu, multikulturalnosti, vojni in pomislili, kakšne neumnosti govorijo v kamero, in če bi ti isti ljudje kdaj pa kdaj prebrali kak kritičen članek, ki priča o resnični tragičnosti današnjega časa in koncu humanizma,⁶ ali katerega od romanov s temi temami, bi morda spregledali in uvideli svojo zmoto. Če ne, potem upanja res ni več. In skrbi me, da se je umiranje humanizma zgodilo že mnogo prej, kot smo ga zaznali in začeli o njem govoriti, skrbi me, ker se disharmonični plesni bali odvijajo blizu in daleč, mi pa mračno stvarnost le še srhljivo opazujemo. In k nam še dolgo ne bo prišel čudežen deček z odrešitvijo v piščali. Rada bi zaključila esej z upanjem, da se motim. A preostane mi nekaj drugega: temna atmosfera sklepam z modificiranim prislovom v pesmi *Počasi umira* nobelovca Pabla Nerude:

*Naglo umira, kdor postane suženj navad,
ki si vsak dan postavlja iste omejitve,
kdor si ne upa zamenjati barv,
kdor ne govori s tistimi, ki jih ne pozna...*

⁵V mislih imam sramotne proteste v slovenskih krajih zaradi beguncev. Njihovi argumenti o trdnem slovenskem značaju in *naših* navadah proti njihovim so zelo žalostni in naravnost obžalovanja vredni. Dodatno potrjujejo tezo, da je egoistična emocionalnost nadomestila humanistično racionalnost. Če bi širša družba njihovo držo ostro obsodila, ne pa da ji namenja prve minute Dnevnika brez komentarja, bi se takšne sramote kmalu končale.

⁶Npr. zapis B. Videmška (Grobišče sveta, 21. 2. 2016) ob begunski kalvariji: "Namesto da bi storili vse za končanje najhujšega konflikta našega časa, smo izbrisali zgodovinski spomin. Namesto da bi se do zadnjega borili za ostanke humanizma, smo se predali političnemu oportunizmu in diktaturi malih nacionalizmov."